

4. VÝZNAMOVÉ SJEDNOCENÍ DIALOGU

Zdálo by se snad na první pohled, že z tohoto zjištění lze vyvodit normativní závěr: dialog bude dramatictější u básníků, v jejichž sémantickém gestu převažuje významová statika nad dynamikou, jako je tomu např. v díle Máchově, kde je soudržnost kontextu rozkloubena ve prospěch samostatného věcného vztahu každé jednotky. Takový závěr by však byl velmi unáhlený¹⁾ a silně by zkresloval pravý stav věci. Viděli jsme přece, že kontexty jednotlivých účastníků nejsou poslední vrstvou dialogu, že smysl celého dialogu se sjednocuje ve dvou dialekticky protikladných rovinách: *tématu a mimojazykové situaci*, do které je dialog zasazen. V obou těchto rovinách se dialog významově sjednocuje pro každého z účastníků i pro vnímatele. Teprve zde by mělo smysl mluvit o poměru mezi významovou statikou a dynamikou, který je dán mírou snadnosti, s jakou k tomuto sjednocení dochází. Viděli jsme při rozboru pojmenování, že již při vyslovení určité jednotky mohou být zřejmy všechny homonymní i synonymní hodnoty, kterých tato jednotka nabývá pro různé účastníky dialogu, takže se významové sjednocení děje naprosto nenásilně, téměř automaticky, nebo zase naopak se mohou tyto hodnoty objevovat postupně (jak tomu bylo v příkladu z *Johna Gabriela Borkmana*), takže významové sjednocení je prováděno teprve dodatečně a jen zčásti, protože statické jednotky si do značné míry podržují svou samostatnost.

Vzniká nyní otázka, jak k tomuto významovému sjednocení dialogu dochází v dramatu, kde situace neexistuje vně jazykového projevu, nýbrž je jím teprve — v podobě nehmotného významu —

1) Stov. Mukařovský, „Genetika smyslu v Máchově poezii“, cit. d.

vytvářena. Je nasnadě, že se budou v dramatickém dialogu uplatňovat zvláštní prostředky k určení situace, které se v životním rozhovoru neuplatňují buď vůbec, nebo aspoň v míře daleko menší. Tyto prostředky lze v podstatě rozdělit do dvou skupin: *první* skupinu tvoří přímé popisy, charakteristiky, vyprávění atp., které podávají situaci nebo její součásti (jednotlivé předměty, charakter nebo záměry osob atp.) svým tématem, *druhou* skupinu pak tvoří takové prostředky, které situaci určují nepřímou, podávající ji ve formě významového odstínu, jenž jazykový projev více méně výrazně zabarvuje: jsou to především soubory jazykových prostředků, charakteristické pro určité situace jak předmětné (řeč v saloňu, v dílně, na trhu, řeč venkovská a městská, různá nářečí atp.), tak psychologické (důrazné uzavírání replik expiračními klauzulemi, intonačně plynulé přechody mezi sousedními replikami, prudké střídání různých hlasových zbarvení atp.; úsečné věty, rozvité periody, výšiny z vazeb atp.; emocionální výrazy); situaci charakterizuje také vzájemný poměr mezi situací předmětnou a psychologickou (míra, v jaké je různým emocím povolován průchod v různých prostředích, a míra, v jaké se různé emoce těmto zábránám podvolují).

Obě tyto skupiny se od sebe zřetelně liší svou sémantickou pomocí: kdežto prostředky první skupiny (popisy, charakteristiky atp.) mluví přímo o situaci, označují ji a mohou ji tudíž podávat s libovolnou určitostí, prostředky skupiny druhé zabarvují toliko řeč, jejímž tématem není situace, a jsou tudíž pouhými výrazy (expresemi) nebo symptomy situace: (např. emocionální pojmenování je pouhou expresí nějaké emoce, označuje však něco jiného — odborný výraz náleží určitěmu funkčnímu jazyku je toliko symptomem prostředí, kde se příslušný funkční jazyk uplatňuje). Jednotlivé exprese nebo symptomy jsou ovšem velmi neurčité a situaci podávají jako pouhý mnohoznačný odstín; jen v případech zcela výjimečných mohou dosáhnout takové určitosti jako přímé označení. Proto je k náležitěmu určení situace při užití prostředků druhé skupiny zpravidla třeba podat postupně několik různých odstínů, které by se vzájemně determinovaly, kdežto přímým popisem, charakteristikou atp. může být situace dána jedním rázem. Tak např. je v Shakespearově *Věčeru tříkrálovém* vedovo duševní rozpoložení s náležitou určitostí dáno krátkou autocharakteristikou: